

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.8:343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/78>

ПРОБАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ТРАДИЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПРАКТИК В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

PROBATION AS AN ALTERNATIVE APPROACH TO TRADITIONAL CRIMINAL LAW PRACTICES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF CRIMINAL JUSTICE REFORM

Батраченко Т.С., к.ю.н., доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності
Університет митної справи та фінансів

У статті розглянуто пробацію як ефективний альтернативний підхід до традиційних кримінальних покарань в Україні, що набуває особливого значення в умовах реформування кримінальної юстиції та інтеграції до європейського правового простору. Автор досліджує історичний розвиток пробації, відзначаючи її еволюцію від виховних заходів до повноцінної системи покарання, яка поєднує каральні та реабілітаційні механізми впливу на правопорушників. Пробація в Україні, що впроваджується на основі Закону України «Про пробацію» 2015 року, є ключовим елементом реформування кримінально-правової системи. Вона дозволяє зменшити рівень рецидивізму, сприяє реінтеграції правопорушників у суспільство та знижує навантаження на установи виконання покарань.

Особливу увагу приділено аналізу переваг пробації над позбавленням волі, серед яких можливість збереження соціальних зв'язків правопорушників, що позитивно впливає на їхню ресоціалізацію. Крім того, пробація є економічно вигідною, оскільки дозволяє зменшити витрати держави на утримання ув'язнених, пропонуючи натомість інструменти контролю, такі як пробаційний нагляд і використання електронних браслетів для моніторингу.

У статті підкреслюється важливість дотримання основних принципів пробації: принципу невідворотності покарання та принципу достатності і необхідності, що дозволяють пробаційній системі ефективно функціонувати в межах гуманістичних підходів. Введення пробаційного нагляду розглядається як політичний і правовий крок, що відповідає рекомендаціям Ради Європи і сприяє гармонізації української системи кримінальної юстиції з європейськими стандартами.

Також розглянуто виклики, з якими стикається система пробації в Україні, зокрема, збільшення кількості осіб під наглядом і потреба в додаткових ресурсах. Незважаючи на ці труднощі, пробація має значний потенціал для подальшого розвитку і здатна стати основним інструментом гуманізації покарань в Україні.

Ключові слова: пробація, реформування кримінальної юстиції, реабілітація правопорушників, ресоціалізація, пробаційний нагляд, гуманізація покарань, євроінтеграція, альтернативні покарання, кримінально-правова система України, суспільна безпека.

The article examines probation as an effective alternative approach to traditional criminal punishment in Ukraine, which is of particular importance in the context of criminal justice reform and integration into the European legal space. The author examines the historical development of probation, noting its evolution from educational measures to a full-fledged system of punishment that combines punitive and rehabilitative mechanisms of influence on offenders. Probation in Ukraine, implemented on the basis of the 2015 Law of Ukraine 'On Probation', is a key element of reforming the criminal justice system. It reduces the recidivism rate, facilitates the reintegration of offenders into society and reduces the burden on penitentiary institutions.

Particular attention is paid to the analysis of the advantages of probation over imprisonment, including the possibility of preserving social ties of offenders, which has a positive impact on their resocialisation. In addition, probation is cost-effective, as it reduces the state's expenditures on the maintenance of prisoners by offering control tools, such as probation supervision and the use of electronic monitoring bracelets.

The article emphasises the importance of adherence to the basic principles of probation: the principle of inevitability of punishment and the principle of sufficiency and necessity, which allow the probation system to function effectively within the framework of humanistic approaches. The introduction of probation supervision is seen as a political and legal step that is in line with the recommendations of the Council of Europe and contributes to the harmonisation of the Ukrainian criminal justice system with European standards.

The challenges faced by the probation system in Ukraine are also discussed, in particular, the increase in the number of persons under supervision and the need for additional resources. Despite these difficulties, probation has significant potential for further development and can become the main tool for the humanisation of punishment in Ukraine.

Key words: probation, criminal justice reform, rehabilitation of offenders, resocialisation, probation supervision, humanisation of punishment, European integration, alternative punishments, criminal legal system of Ukraine, public security.

Актуальність проблеми пробації у контексті сучасної кримінально-правової системи України є особливо гострою в умовах реформування кримінальної юстиції та інтеграції в європейський правовий простір. Як зазначено в численних дослідженнях, пробація стала важливою частиною системи кримінальної юстиції багатьох країн завдяки її потенціалу для поєднання елементів відповідальності з реабілітацією, сприяючи водночас суспільній безпеці та ресоціалізації правопорушників. В Україні ця модель активно впроваджується відповідно до Закону України «Про пробацію» та норм, що узгоджу-

ються з європейськими рекомендаціями, такими як Рекомендація СМ/Rec(2010)1 Комітету міністрів Ради Європи, яка закріплює стандарти пробації у країнах-членах Ради Європи [1].

На тлі реформування кримінальної юстиції в Україні та прагнення до євроінтеграції пробація набула особливого значення як інструмент реалізації гуманістичних принципів правосуддя. Вона відкриває нові можливості для зниження рівня рецидивізму, а також сприяє реінтеграції правопорушників у суспільство за допомогою спеціальних програм. Використовуючи національний та міжнародний

досвід, пробаційна система в Україні відображає перехід від каральних до реабілітаційних підходів, що є важливою частиною реформування пенітенціарної системи [2].

Варто відзначити, що Україна активно переймає успішний міжнародний досвід, зокрема елементи англосаксонської, скандинавської та американської моделей пробації, які фокусуються на реабілітації, ресоціалізації та використанні цифрових технологій для моніторингу правопорушників. Ці моделі акцентують увагу на індивідуальному підході, психологічній підтримці, освітніх програмах та лікуванні залежностей. Завдяки такому підходу, українська пробаційна система отримує можливість покращити ефективність роботи, а також зменшити навантаження на пенітенціарну систему [3].

Метою цієї статті є розкриття сутності пробації як ефективного альтернативного підходу до традиційних кримінальних покарань в Україні та аналіз її впливу на реформування кримінальної юстиції. Пробація розглядається як інструмент, що поєднує принципи реабілітації та ресоціалізації, допомагає знизити рівень рецидивізму, сприяє збереженню соціальних зв'язків правопорушників та їх поверненню до суспільства без тривалого позбавлення волі. Аналізуючи різні аспекти впровадження пробації, у статті також досліджується її роль у забезпеченні громадської безпеки та економічної ефективності, що є критично важливим для побудови сучасної кримінально-правової системи в Україні [1, 2].

Таким чином, ця стаття спрямована на всебічне дослідження пробації як важливого елементу реформування української системи кримінального правосуддя, що забезпечує інтеграцію гуманістичних підходів і сприяє гармонізації з європейськими стандартами.

Історичний розвиток інституту пробації демонструє його еволюцію від простих виховних заходів до системи повноцінного покарання, що охоплює широкий спектр заходів, орієнтованих на реабілітацію правопорушників та їхню ресоціалізацію. Пробація, яка існує понад 200 років, пройшла кілька етапів трансформації, від ідеї добровільного нагляду за порушниками до державної політики, спрямованої на зменшення рівня рецидивізму і збереження соціальних зв'язків осіб, які скоїли кримінальні правопорушення. Її концепція спочатку базувалася на соціально-виховній роботі, що мала на меті сприяти виправленню і підтримці осіб, звільнених від ув'язнення або інших форм обмеження волі. Згодом пробація набула статусу альтернативного покарання, що поєднує правові та соціальні заходи, забезпечуючи баланс між каральними і реабілітаційними механізмами впливу на правопорушників [3].

Впровадження пробації в Україні почало активно розвиватися на початку 2000-х років, але справжній прорив відбувся з ухваленням Закону України «Про пробацію» у 2015 році. Цей закон став визначальним етапом для інтеграції пробації в українську систему кримінальної юстиції, оскільки заклав правові основи для функціонування органів пробації та регламентував ключові аспекти нагляду, моніторингу та реабілітаційних заходів щодо правопорушників. Законом було встановлено механізми взаємодії органів пробації з іншими державними установами, зокрема службами соціального захисту, центрами зайнятості та медичними закладами, що забезпечують комплексну підтримку засуджених. Важливим моментом стало й використання цифрових технологій для ефективнішого моніторингу та контролю за виконанням умов пробації, що відповідає найкращим міжнародним практикам [1].

Пробація в Україні поступово стала ключовим елементом реформування кримінальної юстиції, зокрема у контексті євроінтеграційних процесів та прагнення України до гармонізації своїх правових норм із європейськими стандартами. Введення пробаційного нагляду як частини загального реформування пенітенціарної системи дозволило створити умови для гуманізації кримінальних

покарань і зниження рівня рецидивізму серед правопорушників. Це також сприяло зменшенню навантаження на установи позбавлення волі, створюючи механізми для виконання покарань у суспільстві, що дозволяє зберігати соціальні зв'язки правопорушників і сприяє їхній швидкій реінтеграції в суспільство. Впровадження сучасних підходів, орієнтованих на індивідуалізацію покарання, реабілітацію та профілактику повторних злочинів, робить пробацію одним з найефективніших інструментів реформування кримінальної юстиції в Україні [2].

Отже, пробація, яка має довгу історію розвитку на міжнародному рівні, набула значного поширення в Україні після законодавчих змін, що закріпили її як один з основних інструментів реформування кримінальної юстиції. Вона стала ефективним механізмом забезпечення балансу між суспільною безпекою та реабілітацією правопорушників, відкриваючи нові можливості для гуманізації кримінально-правової політики в Україні.

Пробація як альтернатива традиційним кримінальним практикам, зокрема позбавленню волі, є важливим елементом гуманізації кримінально-правової системи. Вона надає засудженим можливість залишатися у суспільстві, водночас виконуючи покарання, що значно підвищує їх шанси на реінтеграцію та повернення до нормального соціального життя. Однією з основних переваг пробації є те, що вона дозволяє зберегти соціальні зв'язки, такі як сімейні відносини, працевлаштування та здоров'я правопорушників, що зазвичай руйнуються у випадку ізоляції від суспільства через позбавлення волі. Як справедливо зазначає В. Ф. Пузирич, це має ключове значення для успішної ресоціалізації, адже особи, які не втратили свої соціальні зв'язки, легше адаптуються до життя після відбуття покарання, що знижує ризик повторного правопорушення [3].

Значним аспектом переваг пробації є також її здатність знижувати соціальну ізоляцію правопорушників та уникати руйнівних наслідків тривалого позбавлення волі. Ув'язнення призводить до втрати правопорушником навичок, які необхідні для повноцінного життя у суспільстві, погіршення психічного здоров'я, а також до негативних змін у соціальних зв'язках. Пробація, на противагу, дозволяє мінімізувати ці наслідки, зберігаючи правопорушників у межах суспільства та сприяючи їхньому виправленню за допомогою нагляду, реабілітаційних програм і психологічної підтримки. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям у кримінальному правосудді, де акцент робиться на реабілітації, а не на покаранні шляхом ізоляції. Крім того, пробація має вагомий соціально-економічний вигоди. Одна з найважливіших – це зменшення витрат на утримання ув'язнених. Утримання осіб в установах виконання покарань вимагає значних державних ресурсів, які витрачаються на харчування, медичне обслуговування, охорону та інші послуги. Пробація, зокрема пробаційний нагляд, є значно дешевшою альтернативою, оскільки передбачає виконання засудженими обов'язкових умов і реабілітаційних програм, але без їх ізоляції від суспільства. Це дозволяє державі раціонально використовувати свої ресурси, спрямовуючи їх на підтримку соціально значущих програм, а також на розвиток інститутів пробації [2]. Важливо також зазначити роль пробації у забезпеченні суспільної безпеки через реабілітацію правопорушників. Пробація дозволяє не лише контролювати поведінку засуджених, але й сприяти їхньому виправленню через участь у спеціальних програмах, що включають освітні, психологічні, професійні та соціальні заходи. Ці програми спрямовані на виправлення правопорушників, розвиток їхніх соціальних і професійних навичок та підвищення їхньої відповідальності перед суспільством. Таким чином, пробація виступає ефективним інструментом не лише зниження кримінальних ризиків, але й підвищення рівня суспільної безпеки, забезпечуючи контроль за правопорушниками без ізоляції та їхню успішну реінтеграцію в суспільство.

Основні принципи та функції пробаційної системи спрямовані на забезпечення балансу між захистом суспільства та гуманним підходом до покарання правопорушників. Одним із фундаментальних принципів є принцип невідворотності покарання. Незважаючи на те, що пробація розглядається як гуманний інструмент покарання, вона все ж залишається частиною системи кримінальної відповідальності. Правопорушник, який потрапляє під пробаційний нагляд, несе відповідальність за свої дії, і цей нагляд є альтернативою позбавленню волі, проте не означає звільнення від відповідальності. Покарання залишається невідворотним, але його форма адаптована до обставин правопорушення і потреби правопорушника. Це дозволяє пробаційній системі поєднувати каральні та реабілітаційні елементи, що сприяє виправленню осіб без ізоляції від суспільства. Дотримання умов пробації є обов'язковим, і порушення цих умов може призвести до посилення санкцій, включаючи повернення до традиційних форм покарання, таких як позбавлення волі.

Принцип достатності та необхідності також відіграє важливу роль у функціонуванні пробаційної системи. Покарання повинно бути достатнім для забезпечення захисту суспільства, але водночас таким, що не завдає непоправної шкоди особистості правопорушника. В основі цього принципу лежить ідея того, що покарання має відповідати тяжкості правопорушення, але його метою є не лише відплата за вчинений злочин, а й можливість виправлення особи. Відповідно до цього принципу, пробація дозволяє застосовувати заходи, які є мінімально необхідними для досягнення цілей покарання. Це означає, що правопорушники, які не становлять значної загрози для суспільства, можуть виконувати покарання без ізоляції, перебуваючи під наглядом і виконуючи обов'язкові умови, спрямовані на їхню реабілітацію [2]. Такий підхід дозволяє пробації ефективно виконувати її функції не лише як інструмента покарання, але й як механізму реабілітації та запобігання рецидиву. Правопорушники мають можливість виправитися, зберегти свої соціальні зв'язки та уникнути руйнівних наслідків позбавлення волі, що підвищує їхні шанси на успішну реінтеграцію у суспільство. Пробація забезпечує захист суспільства шляхом контролю за правопорушниками, але не перетворюється на інструмент надмірного покарання, що може негативно вплинути на особистість правопорушника.

Таким чином, принципи невідворотності покарання та достатності й необхідності формують основи пробаційної системи, дозволяючи поєднувати покарання з реабілітацією правопорушників, забезпечуючи при цьому безпеку суспільства та сприяючи зменшенню рівня рецидиву.

Пробаційний нагляд в Україні є важливим елементом не лише внутрішніх реформ у сфері кримінальної юстиції, але й частиною міжнародних зобов'язань країни. Введення пробаційного нагляду як політичного кроку слід розглядати у ширшому контексті прагнення України відповідати європейським стандартам правосуддя та інтегрувати сучасні механізми виправлення правопорушників. Це впровадження стало частиною виконання рекомендацій Ради Європи, які були спрямовані на гуманізацію системи кримінальних покарань та створення більш ефективних альтернативних заходів впливу на правопорушників. Такі рекомендації закріплені, зокрема, в Рекомендації СМ/Rec(2010)1 Комітету міністрів Ради Європи, яка закликає держави-члени розвивати пробаційні системи, що базуються на поєднанні нагляду, підтримки та реабілітації правопорушників. Україна, інтегруючи ці підходи в національне законодавство, не лише модернізує свою систему правосуддя, але й виконує зобов'язання в рамках євроінтеграційного процесу [3].

Введення пробаційного нагляду у законодавство України є важливим кроком у реформуванні системи кримінальної юстиції. Це зміцнило правову базу, що регулює

пробацію, і стало результатом довготривалих процесів адаптації міжнародних стандартів до українських реалій. Одним із ключових законодавчих документів став Закон України «Про пробацію», ухвалений у 2015 році, який закріпив правові основи для функціонування пробаційної системи в країні. Однак з 2024 року набула чинності низка змін у Кримінальному кодексі України, які суттєво розширили сферу застосування пробаційного нагляду, надаючи йому статус основного виду покарання. Це дозволяє застосовувати пробаційний нагляд у більш широкому спектрі кримінальних правопорушень, що, з одного боку, зменшує навантаження на пенітенціарну систему, а з іншого – створює додаткові механізми реабілітації правопорушників, не пов'язані з позбавленням волі.

Зміни до законодавства, запроваджені у 2024 році, закріпили пробаційний нагляд як повноцінну альтернативу позбавленню волі. Це дозволяє суддям застосовувати пробаційний нагляд у випадках, де раніше застосовувалися більш суворі санкції, зокрема, арешт або обмеження волі. Важливим аспектом нововведень є можливість застосування пробаційного нагляду не лише як додаткового, але й як основного виду покарання, що відкриває нові можливості для правосуддя, орієнтованого на реабілітацію та ресоціалізацію осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Ці зміни демонструють прагнення України й надалі інтегрувати принципи європейського права та вдосконалювати свою кримінальну політику відповідно до міжнародних стандартів. Відтак, введення пробаційного нагляду є важливим політичним і правовим кроком, що не лише підвищує ефективність системи кримінальної юстиції України, але й сприяє адаптації до європейських правових норм. Пробаційний нагляд є частиною глобальних зусиль з реформування кримінального правосуддя, орієнтованих на гуманізацію покарань, зменшення кількості ув'язнених та підвищення рівня реабілітації правопорушників у суспільстві.

Розвиток системи пробації в Україні зустрічається з рядом викликів, але водночас має значні перспективи, особливо в контексті реформування кримінальної юстиції та адаптації до європейських стандартів. Одним із ключових аспектів ефективного функціонування пробаційної системи є її співпраця з іншими інституціями. Пробація не може виконувати свої функції ізолювано; вона базується на широкій взаємодії з різними державними і соціальними структурами, зокрема з центрами зайнятості, медичними установами та організаціями, що надають соціальну і психологічну підтримку. Така співпраця сприяє успішному повправленню осіб, що перебувають під пробаційним наглядом, надаючи їм доступ до освітніх програм, професійного навчання та медичної допомоги. Наприклад, центри зайнятості допомагають правопорушникам працевлаштуватися або пройти перепідготовку, що є важливим елементом їхньої ресоціалізації [4].

Технічні нововведення також відіграють важливу роль у розвитку пробаційної системи. В Україні активно впроваджуються електронні системи контролю, зокрема використання електронних браслетів для моніторингу місцезнаходження осіб, які перебувають під пробаційним наглядом. Це нововведення забезпечує нагляд за правопорушниками без їхньої фізичної ізоляції, даючи їм змогу залишатися в суспільстві, але під постійним контролем. Електронні браслети дозволяють фіксувати переміщення правопорушників, що забезпечує додаткові гарантії виконання умов пробації. Впровадження таких технологій відповідає світовим тенденціям розвитку пробації та сприяє більш ефективному контролю за поведінкою правопорушників, зменшуючи ймовірність порушення умов нагляду.

Однак, розвиток пробаційної системи супроводжується низкою викликів. Один із головних ризиків – це можливе перевантаження системи через збільшення кількості осіб, які підлягають пробаційному нагляду. Зміни у законодавстві, що передбачають розширення застосу-

вання пробаційного нагляду як основного виду покарання, можуть призвести до різкого зростання числа правопорушників, які підпадають під пробаційний контроль. Це вимагає додаткових ресурсів, як кадрових, так і технічних. Необхідність розширення штату працівників пробації, підвищення їхньої кваліфікації та забезпечення сучасними технічними засобами є актуальними завданнями, що потребують значних фінансових вкладень. Крім того, пробація вимагає комплексного підходу до реабілітації правопорушників, що включає соціальну, психологічну і професійну підтримку, тому для успішного розвитку системи потрібна активна взаємодія з різними соціальними інститутами. Перспективи розвитку пробації в Україні залежать від ефективного подолання цих викликів. Зокрема, важливим завданням є підвищення рівня співпраці між державними структурами, забезпечення необхідних ресурсів для ефективної роботи органів пробації, а також впровадження новітніх технологій контролю. При цьому, розвиток пробаційної системи є ключовим елементом гуманізації кримінальної юстиції, що дозволить Україні продовжувати рух у напрямку євроінтеграції та адаптації до сучасних стандартів правосуддя.

Пробація як альтернатива традиційним покаранням демонструє значний потенціал у реформуванні кримінальної юстиції в Україні. Вона стає ефективним інструментом, що поєднує в собі елементи покарання та реабілітації,

дозволяючи правопорушникам залишатися у суспільстві під контролем і водночас зберігати соціальні зв'язки. Це суттєво підвищує їхні шанси на успішну ресоціалізацію та знижує ризик рецидиву. Пробація стає невід'ємною частиною кримінально-правової політики України, орієнтованою на гуманізацію покарань і наближення до європейських стандартів у сфері кримінальної юстиції.

Подальший розвиток пробаційної системи є вкрай важливим не тільки з точки зору гуманізації кримінальних покарань, але й з економічної перспективи. Пробація дозволяє зменшити витрати на утримання ув'язнених, водночас забезпечуючи контроль за правопорушниками через реабілітаційні програми та сучасні технічні засоби моніторингу. Це створює можливості для раціонального використання державних ресурсів і підвищує рівень безпеки в суспільстві. Пробація також сприяє тому, щоб особи, які вчинили правопорушення, змогли повернутися до нормального життя, зберігаючи свої соціальні зв'язки та можливість працювати на користь суспільства.

Отже, пробація є не лише ефективною альтернативою традиційним покаранням, але й перспективною системою, що потребує подальшого розвитку та підтримки. Її впровадження в українську систему кримінальної юстиції сприяє гармонізації з європейськими стандартами, забезпечуючи баланс між захистом суспільства та реінтеграцією правопорушників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільїна О. В., Пучко А. В. Реалізація інституту пробації в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 224–226. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.34>
2. Кушнар'ова О. Б., Конопельський В. Я. Розвиток та правове регулювання пробації в Україні. *Поговоримо про пробацію: історія становлення, розвиток та перспективи: матеріали науково-практичного круглого столу* (11 лютого 2022 р., Одеса). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 2–80.
3. Пузирний В. Ф., Боднар І. В. Запровадження закордонного досвіду у діяльність органів пробації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 555–556. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.93>
4. Ягунов Д. О. Мета пробації: ресоціалізація правопорушників та гуманізація покарання. URL: <https://www.yagunov.in.ua/probation-aims/> (дата звернення: 13.10.2024).